

Bogbind i Sjællands Stiftsbibliotek

Nogle eksempler fra de ældre samlinger

Af Karsten Christensen

SBB har formodentlig aldrig anskaffet eller modtaget en bog på grund af dens indbinding. Indholdet har selvfølgelig været afgørende. Bindet har først og fremmest skullet beskytte bogblokken mod slid og nedbrydning, men bogbindene er bestemt også interessante i sig selv. Materialer, udførelse og især dekoration har vekslet og afspejler forskellige tiders håndværks- og stilmæssige, ideologiske og religiøse normer, stilmæssigt fra gotik og renaissance til barok, rokoko osv. Bindene udgør således en del af vores materielle og kunstneriske kulturarv, som man da også på biblioteket i de seneste par menneskealdre gennem vedligeholdelse og restaurering har taget vare på i det omfang, det har været praktisk og økonomisk muligt.

Det er derfor naturligt i denne sammenhæng også at give nogle smagsprøver på bemærkelsesværdige bogbind i Stiftsbiblioteket. Det har ikke været almindelig bibliografisk praksis i bibliotekskataloger at notere noget videre om bøgernes indbinding, hvilket også gælder Stiftsbibliotekets, så udvalget beror på, hvad der fra tid til anden ved selvsyn er gjort notat om, og det betyder, at der fremover fortsat vil kunne gøres nye, interessante bogbindsfund i samlingerne.

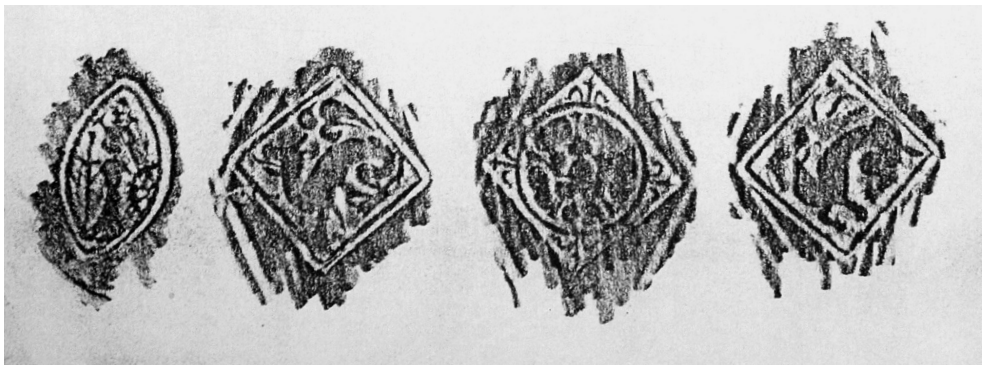
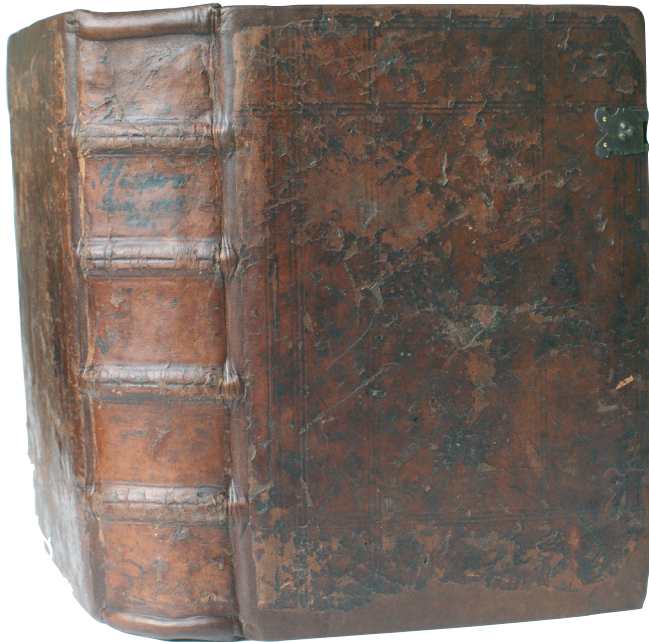
Bindenes dekorationer er selvfølgelig bestemt af datidens normer, og udover forskellige dekorative elementer er det religiøse element ofte fremtrædende på de ældste bind.

Indlemmelsen i 1828 af kirkebiblioteket i Nykøbing Falster, helt overvejende sognepræsten Peter Sørensens helt enestående bogsamling, betød – også efter ombinding af de mest medtagne – bevarelsen af små hundrede især nordtyske og danske renæssancebogbind fra 1500-tallet. Der er her mange med interessante blindpressede og forgyldte dekorationer, og også fra anden side er der fra tid til anden indgået gamle bøger, som har bevaret deres oprindelige bind, der repræsenterer gode eksempler på dansk og europæisk bogbinderkunst i ældre tid. Som det ses, adskiller de sig væsentligt fra, hvad vi i dag almindeligvis forestiller os ved et bogbind.

Udover det kunstneriske og håndværksmæssige giver bogbindene også lejlighedsvis oplysninger om de enkelte binds tidligere ejere og deres biblioteker. Det har altid været almindeligt,

at ejere har skrevet navn, eventuelt også anskaffelsestid og -måde i bøger. I enkelte tilfælde er forbogstaver, navn eller andet ejermærke sat på bindet, enten på ryggen eller på forpermen. Dette har særligt gjort sig gældende for bøger fra større og finere bogsamlinger. Af eksemplerne her ses, at biblioteket har bøger fra endog meget betydningsfulde biblioteker. Henrik Rantzaus (1526-1598), den danske konges statholder i Slesvig-Holstens bibliotek på Breidenburg, et af Nordeuropas på den tid største og berømteste, blev erobret og bortført i 1627 af Wallenstein, som under 30-års krigen erobrede slottet. Meget kom til Prag, men rester blev også spredt i Nordeuropa, og Stiftsbiblioteket har bevaret et eksemplar af de berømte og eftertragtede bind med Rantzaus og hans hustrus superexlibris. Her er også eksempler fra betydningsfulde danske adelsbiblioteker fra 1700-tallet. Her ses eksempler på Adam Gottlieb Moltkes og Johan Ludvig Holsteins store biblioteker. Begge splittet på auktioner kort tid før Stiftsbibliotekets oprettelse.

En del af bindene er præget af deres alder, og derfor er de bragte fotos nogle steder suppleret med gnidebilleder, der gør detaljer tydeligere.

1. **Jacobus de Voragine: Legenda aurea sanctorum, sive Lombardica historia.**
[Strassburg, trykkeren af Legenda aurea 1481]. 1482. Fol.
Skab, K480 Fol.

Indbundet i et brunt kalveskindsbind over kraftige træpermer med to messingspænder. Det oprindelige bind er indstregt og dekoreret med blindtrykte gotiske enkeltstempler, der viser, at det er indbundet i Lübeck af et værksted, der på grund af det karakteristiske helgenstempel kaldes 'Katharina Spitzoval'. Det var ifølge tyske undersøgelser aktivt i 1480'erne og er dermed utvivlsomt Stiftsbibliotekets ældste bogbind. Bindet er meget slidt og derfor omfattende restaureret, stempelaftrykkene svage, med ses dog tydeligt på gnidebilleder.

På indersiden af bindet er påklæbet rester af et inkunabeltryk, der endnu ikke er nærmere bestemt.

2. [Justinianus]: *Institutiones imperiales*. Paris, Th. Kerver. 1513. 8vo.
K 518 (PSL 7,20).

Samtidigt, sandsynligvis parisisk, brunt kalveskindsbind på pappermer. Dekoret med sengotiske rullestempler med plantemotiver omkring fint udførte pladestempler, hvor den forreste bindside viser Anna Selvtredie, det vil sige Marias mor Anna siddende med Maria og Jesusbarnet. Et meget yndet motiv i 1400- og begyndelsen af 1500-tallet. Figurgruppen er omskrevet med en latinsk bøn til Sankt Anna. På bindets bagside et pladestempel med pesthelgenen Sankt Rochus, der på gengivelsen selv helbredes af en engel. Bindet har været holdt sammen af fire ikke bevarede bindebånd.

3. Publius Ovidius Naso: Amatoria. Antwerpen 1536. 8vo.
K 409 (PSL 7,22).

Denne type dekoration med hoveder i medaljoner er klart inspireret af romerske mønter eller medaljer og repræsenterer en oprindeligt særlig nederlandsk renæssancetradition. De optræder i mange variationer i første halvdel af 1500-tallet og er bevaret i nogle hundrede eksemplarer. Helt ens pladestempler ses samtidigt forskellige steder, hvilket nu tolkes som at pladerne er kopieret ved støbning. Dette gør lokaliseringen af bogbinderen vanskelig, men i dette tilfælde kunne noget tyde på, at bindet lige så godt kan være fremstillet i England, hvor nederlandske bogbindere og deres medbragte materiel spillede en betydelig rolle. Pladestemplet på forsiden er således – på en tilføjet signatur nær – helt identisk med et stempel, ejet af den hollandsk fødte, men i England aktive bogbinder John Reynes (død 1544). Til støtte for denne hypotese knytter sig, at der flere steder i bogen med blæk er tegnet et bomærke med bogstaverne v og g og navnet William Gardt. Han må have ejet bogen før Jørgen Urne, lensmanden på Engestofte, død 1558, der forærede den til Peder Sørensen.

4. Thascius Caecilius Cyprianus: Opera. Lyon, Seb. Gryphius 1550. 8vo.
K 110.

Dette rimeligvis flamske bind er dekoreret på begge bindsider med det samme pladestempel: En ung kvinde i en let klassisk klædedragt, der ifølge pladens indskrifter repræsenterer såvel Fides (tro) og Spes (håb) som Charitas (kærlighed). Samtidigt anføres til kristelig opbyggelse og trøst to bibelske skriftsteder på latin fra Davids salmer, nr. 70 og 90. (I vores version Salmernes bog 71, vers 1-2 og 91, vers 14). Desuden er nederst til højre et bomærke (for bogbinderen) og bogstaverne IP, der er tolket som repræsenterende Jacob Pandelaert, som var bogbinder i Louvain. IP-signerede pladetryk optræder relativt set hyppigt og det antages nu, at de er mangfoldiggjort ved støbning og herigennem spredt. De optræder fra 1520erne og en generation frem, og det er således på nuværende tidspunkt – trods signaturen - næppe muligt at udpege en bestemt bogbinder. Men det gør jo ikke bindet mindre charmerende.

5. Johannes Cochlaeus: *Historia Martini Lutheri*. Ingolstadt, David Sartorius 1582. 4to.
K 148.

Det lyse svineskind over træpermer er et meget karakteristisk bind fra Heinrich Rantzaus bibliotek på slottet Breitenburg, formodentlig den største bogsamling i Nordeuropa på den tid. Indbundet af en nordtysk bogbinder med signaturen BV, der forekommer på mange bind rundt omkring, herunder mange af Rantzaus. Desværre er værkstedet ikke nærmere lokaliseret. Det er typisk, at Rantzau i sine bøger skrev, hvornår han anskaffede dem. Her allerede i bogens udgivelsesår. Bemærk også, at såvel hans som hans hustrus superexlibris som sædvanligt pryder bindsiderne.

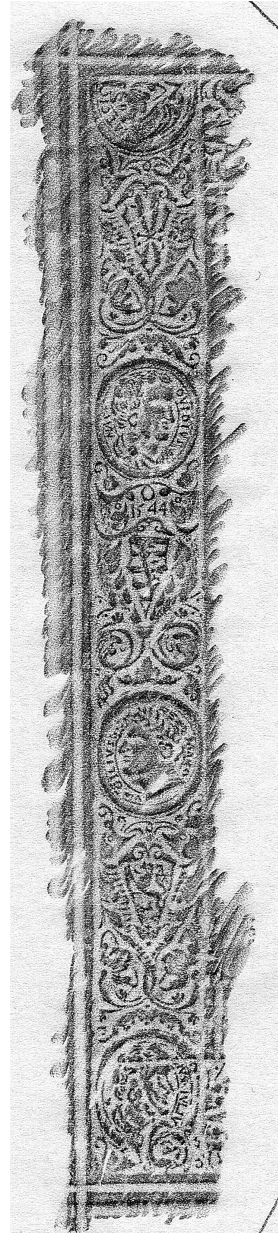
*Hic liber Henrici est equitis cognomine Rantzau
Emptus Anno Dni 1582 anno aetatis 57*

6. Victorinus Strigelius: (in) Erotomata dialecticae Melanctonis. Leipzig, E. Vögelin 1566. 8vo. K 327 (PSL 6,11).

**7. Lambertus Hortensius
Montfortius: Enarrationes
in Vergilii Aeneidos etc.
Basel, Henr. Petri 1577.
Fol.**

K 423 Fol (PSL 8,27)

Begge disse bind er typiske og karakteristiske for renæssancebogbindene i det lutherske Nordtyskland og Norden i 2. halvdel af 1500-tallet, hvor klassiske motiver, her romerske portrætter og afbildning af Martin Luther, erstatter de katolske helgenfremstillinger. Begge bindene er fremstillet i København i slutningen af 1500-tallet. 7 med Christoffer Schrods stempler, men af hans efterfølger. SSB ejer – særligt blandt Peder Sørensens bøger - et stort studiemateriale til denne bindtype, der fortjener et nærmere studium.

8. **Abulfedae annales Moslimici latinis ex arabicis fecit Io. Iacobus Reiske. Leipzig 1754. 4to.**
K 391.

Et godt eksemplar af den grundlæggende europæiske udgave af tidlig arabisk historieskrivning, som har tilhørt Frederik Vs magtfulde førsteminister Adam Gottlob Moltke (1710-1792). Han var storsamler både af kunst og naturalier, men skaffede sig også et omfattende og fornemt bibliotek, der især husedes i palæet på Amalienborg (nu Christian VII's palæ) i pavillonen mod Amaliegade. Bøgerne blev samtidigt med palæets salg til kongehuset i 1794 afhændet under hånden og spredtes snart til både indland og udland. Et par af bindene er dog havnet i Stiftsbiblioteket og er let kendelige på det måske lidt prangende våben-superexlibris.

9. **Biblia Latina. Nürnberg, A. Koberger 1475. Fol.**
Skab K 010 Fol.

En af de omkring 30 bind, som nu findes i SSB fra Johan Ludvig Holsteins (1694-1763) store og fornemme bibliotek på Ledreborg, for det meste solgt på auktioner i 1804 og 1812. På dette bind er kun ryggen dekoreret og forsynet med hans våben og initialer. Stemplerne tyder på, at det er indbundet i det Boppenhausenske bogbinderi i København. Det er sandsynligvis biskop Fr. Münter, der har købt stort ind på auktionen 1812 til fordel for Stiftsbiblioteket. Det er det eneste eksemplar af denne bibeludgave i Danmark.